

ז) הגברת עשתור הזקנה והמכשפה הג'ינג'ית הצעירה
 ב"מות זקן" הופיעה אלת המוות כגברת עשתור. הגברת עשתור גרה בבית
 דירות מודרני, ובמבט עין ראשון ושטחי הריהי סתם אשה זקנה הטרודה הרבה
 בעסקי זולתה, מעשיה טובים ורצויים ומקובלת היא על דיירי הבית והרחוב
 המקבלים את דבריה והחלטותיה ללא התנגדות ועירעור. רק אט אט נחשף בפני
 הקורא כוחה המאגי של האשה הזקנה, ומעשיה הטובים כביכול מתחילים לקבל
 משמעות אפלה. אותו "זקן של הגברת עשתור" אשר גראה היה כי גורלו שפר
 עליו במצאו פטרונית ומגיבה כמו הגברת עשתור — עתיד לשלם עבור הארוח
 בביתה של הגברת עשתור מחיר גבוה ביותר. עליו לתת את כל מה ששרד בידי
 אחר חייו הארוכים — את הנכס האחרון, והיקר ביותר לכל אדם — את חייו
 עצמם. לא שהגברת עשתור עשויה לזכות בשל כך לטובת הנאה כלשהי — חלילה
 וחס. אכן היא מדגישה נקודה זו בדבריה, לבל ייחסו לה מניעים בלתי-הולמים.
 פשוט מלאו ימיו של אותו זקן, ואם מסרב הוא למות, כפי שהיה מוטל עליו,
 בהתחשב עם רגשות השכנים ורגשות הגברת עשתור — הרי שיש לקבור אותו
 בעודו חי. ואכן, כך מתרחשים הדברים. ולא די בכך, אלא מייד באותו יום בו
 געשה המעשה בזקן, מכינה לה הגברת עשתור זקן חדש, אשר ברור ומובן שצפוי
 לו אותו גורל כלקודמו — בבוא העת. בשלב זה של העניינים ברור כבר לכל
 הקוראים, ואף לאיטיים ביותר שביניהם, מיהי הגברת עשתור. אין ספק, זוהי אלת
 המוות, אשר אין בפניה ישועה או מפלט. הסיפור בנוי על יסודות מיתולוגיים,
 ושמה של הגברת עשתור מוכיר לנו את האלה העתיקה הים תיכונית, את
 העשתורת. אלא שהגברת עשתור היא תמונת נגטיב של האלה העתיקה, אלת
 האהבה והמלחמה, אשר הפולחן שלה היה מן החשובים ומן המפורסמים בכל
 קדמת אסיה. שמה של האלה עשתורת קשור בשמו של תמוז. תמוז היפה מת
 ועשתורת מנסה להצילו מן השאול. ההצלחה היתה חלקית בלבד. תמוז, אל

הצמיחה, מת כל שנה מחדש — וכעבור חדשים מספר מתעורר לחיים. זהו סיפור הזרע הנטמן באדמה ונובט כל שנה מחדש. ואילו הגברת עשתור זורעת מוות סביבה — היא טומנת גוף חי באדמה על מנת שימות ולא יתעורר עוד לעולם לחיים חדשים. כנאה וכיאה, האלה עשתורת (או עשתר) היא יפה ומעוררת אהבה, ואילו הגברת עשתור מידעתנו היא אשה זקנה.

אין בכוונתי להתעכב בהרחבה על מעשי הגברת עשתור ומעלליה החביבים מכיוון שכבר כתבתי עליה במקומות אחרים; ברשימה זו ברצוני לתהות על קנקנה של זוללת אדם אחרת, הלוא היא הגיגית מן הסיפור "בסיס טילים 612". זהו סיפורו החדש של א. ב. יהושע, אשר הופיע בחוברת "קשת" סג. בסיפור "בסיס טילים 612" יש כמה יסודות המוכרים לנו מסיפורי הקודמים של הסופר. הגלישה מעולם רציונלי לעולם בעל חוקים אחרים ושונים אופיינית לכל סיפוריו של יהושע. "בסיס טילים 612" הוא סיפורו של מרצה מן האוניברסיטה, המנותק במידה רבה מעולם העשייה. בינו לבין אשתו שוררים יחסים של ניכור כמעט מוחלט והילד הקטן של בני הזוג הולך וגשחק בין הסקילה והכריבדיס. העובדה שההורים גרים בדירה אחת אך אין כל מגע ביניהם הופכת אף את הילד הקטן (המוכיר במקצת את הילד מ"שלושה ימים וילד") לבודד ואומלל. הבדידות קשה מדי לילד קטן, קשה ובלתי מובנת. בצירוף מקרים מוזר ותמוה, עתיד דווקא ייאושו של הילד הקטן לשמור על אביו בשעת סכנה — אמיתית או מדומה? אך עוד נגיע לכך.

גיבור הסיפור, המרצה מן האוניברסיטה (אגב, אין לומר שהוא רווח נחת מעבודתו ועיסוקו; כמו בביתו שלו, כך הוא מרגיש עצמו מיותר למדי גם בכל יתר דרכיו) מקבל צוו קריאה למילואים. שירותו הצבאי דומה ולא דומה לעיסוקו האזרחי. הוא שייך ליחידת "המרצים המשוטטים" ונקרא מידי פעם לתת הרצאה להיילים, במקומות שונים ומשונים ברחבי הארץ כולה. שלוש הרצאות מוכנות עמו, והוא נוהג להחליט ברגע האחרון, לפי התרשמותו מן הקהל, איזו הרצאה ייתן. הוא נהנה מכך, שמספר השומעים שלו עולה בהרבה על מספר הסטודנטים הבאים לשעוריו באוניברסיטה. הוא נהנה גם מכך, שהחיילים אינם מבקשים להתווכח אתו ולהביאו במבוכה על קוצו של יוד, כמו הסטודנטים וכן הוא נהנה להגיע למקומות שמעולם לא ידע אף על קיומם; אולי העובדה שהוא בן-בלי-בית בביתו שלו, לן על השטיח בחדר האורחים שעה שאשתו הנושמת בשלווה שרועה אלכסונית על המיטות בחדר שינה, גורמת לו לשאוב נחת מנופים בלתי ידועים.

הביקור בבסיס הטילים 612 הנמצא במדבר סיני עתיד לנפץ את אשליותיו של המרצה ביחס לחשיבות שירות המילואים שלו, הנסיעה במטוס מביאה את הגיבור לעולם חדש, בלתי מודע — הגם שהוא היה בסיני בעת מבצע סיני, לפני שנים רבות יותר משהוא ממחיש לעצמו. כל מקרה ומקרה, מרגע הכנסו של

המרצה למטוס, ועד להגיעו לבסיס הטילים — ויהא זה מקרה נטול חשיבות לכאורה — מרחיק אותנו יותר ויותר מן העולם הידוע והמוכר, ומקרב אותנו לעולם תמהוני שחוקים לו משלו. כאן, במרחבי סיני, נמסר גורלו של המרצה לקדי הג'ינג'ית — הג'ינג'ית היא קצינת החינוך במקום, ועליה לדאוג למרצים משוטטים ודומיהם. הג'ינג'ית אינה קצינת חינוך במתכונת הרגילה, ואט אט נחשפות בפנינו תכונות בלתי צפויות. הג'ינג'ית עצומה, "נערה, נפיל". המרצה הנשלח לחפשה מוצא אותה בחדרה המזוהה שעומד בו ריח דק של עיפוש. שערותיה של הג'ינג'ית אדומות-לוהטות, כולה משולה לעמוד אש. הדימוי של עמוד האש מעלה בקורא אסוציאציות ראשונות לעבר רחוק. הג'ינג'ית מתחילה לקבל מימדים על-אנושיים. הג'יפ, בו מסיעה הג'ינג'ית את המרצה לבסיס הטילים אף הוא, כמו חדרה, "פרוע ומזוהם". עתה, לאחר שהוא יושב קרוב אליה, מגלה המרצה כי הג'ינג'ית אינה צעירה כל כך כפי שנדמה היה לו בחדר האפולו. ושוב אנו שומעים על שערותיה האדומות: עתה הן "עטרות-קוצים זוהרת"; ודימוי זה, הנוצרי במהותו, מקרב אותנו להלך מחשבות אחר מאשר "עמוד האש" שמקורו תנכ"י.

הנסיעה עם הג'ינג'ית אל בסיס הטילים 612 הופכת בהדרגה מהרפתקה לסיוט. לעיתים קרובות הג'ינג'ית עוצרת בג'יפ ואף פונה לדרכים בלתי צפויות — למעשה, היא עושה זאת בכל פעם שהמרצה מפליט הערה סתמית, סתם כדי לשוחח, להעביר את הזמן, להתגבר על האוירה המזוהה. ואף שהמרצה, לאחר כמה עצירות של הג'יפ ושינויי כיוון, מנסה להתאפק ומנסה שלא לדבר, אין הוא יכול לנהוג בניגוד לטבעו, ומילים נפלטות כאילו מאליהן. הדיבור בא לכסות על חוסר הביטחון ואולי אף על הפחד המתחיל להתעורר. שכן דיבוריה ומעשיה של הג'ינג'ית העצומה הם תמהוניים למדי. תחילה היא נוטלת מן המרצה את שרידי בטחונו העצמי, בצורה אכזרית למדי. כשהוא מספר לה, שכבר היה פעם במדבר סיני, בשנת חמישים ושש, מייד היא ממחרת לשאול אותו, אם גם אז הגיע בתור מרצה. האם באמת כה זקן הוא בעיניה, או שמא היה זה עלבון מכוון? המשך הדברים אינו משאיר אף שמץ ספק, מה דעתה של הג'ינג'ית ומה דעתם של החיילים על כל המרצים בכלל ועל המרצה החדש שהגיע בפרט. המרצה מנסה להסביר לג'ינג'ית שבשנת חמישים ושש עדיין היה בין הלוחמים, לא בין המדברים, אך היא בשלה — "לכל מרצה שבא לפה יש סיפור על איזה קרב שהשתתף בו... וכאילו לא די בזאת, היא עוד מוסיפה דברים על איזה מרצה שסיפר על קרב שהשתתף בו — במלחמת העולם הראשונה; הג'ינג'ית אינה מוכנה גם לקבל את דעתו, המובעת בצניעות שקטה, שמדובר וודאי במלחמת העולם השנייה. תוך כדי עצירות בלתי צפויות וסטיות מן הדרך צצה בו במרצה המחשבה שמא יש לה לג'ינג'ית כוונות בילוי שהוא לא שער תחילה, "והוא מריח אותה בחשאי, ריח חיה גדולה, מזוהה." אולם המשך הדברים מעמיד אותו על טעותו ביחס לכוונותיה

של הג'ינג'ית. לאחר שהוא מספר לה מהן שלוש ההרצאות באמתחתו, מהן הוא מתכוון לבור אחת להשמיעה בפני חיילי בסיס הטילים, — "פני החברה בסכסוך ממושך", "יהדותו של הישראלי", "הציונות בהתמודדות עם אידיאולוגיות אחרות", היא מובילה אותו כאילו באקראי לכמה גוויות מתפוררות המפוזרות על גבעה. "חייל מצרי עתיק טמון בחול." כך מהרהר לו המרצה, מבלי להשמיע את המילים בקול רם. אך מפי הג'ינג'ית הוא שומע דברים אחרים על הגוויות הנמצאות בשלבים האחרונים של התפוררות. היא מעירה "זה היה המרצה לציונות... — — — וזה המרצה על החברה הישראלית. — — — זה הטיפ לערכי היהדות. — — — המרצה מנסה לצחוק, צחוק קצר ובלתי משכנע, ומחפש לשווא איזה חיך בפניה של הג'ינג'ית, לאות וסימן כי היתה זו בדיחה בלבד. אלא שהג'ינג'ית אינה צוחקת. האם, בסופו של דבר, אין כוונתיה של הג'ינג'ית דומות לאלה של הגברת עשתור? אמנם דומה הג'ינג'ית יותר במראה למכשפה אחת צעירה באגדות האחים גרים, מאשר לאלה ים תיכונית. או אולי יש קו דמיון בינה לבין האדונית שב"האדונית והרוכל"? במחשבה שניה, בכל זאת נבדלת הג'ינג'ית מכל אלה. הג'ינג'ית שייכת למדבר סיני. הנוף אהוב עליה ושם, במרחבים הגדולים, מצאה מקום מתאים להווייתה הענקית. "עמוד האש" אף הוא מצביע על שייכותה למדבר. אלא שעמוד האש, במובנו הראשוני, היה סמל רוחני ואלהי. ואילו הג'ינג'ית, למרות היותה "עמוד אש", הרי נראה שבריתה כרויה עם השטן ולא עם האלהים; ואשר לרוחניות, הרי שהיא כולה בשרים, וכבר קראנו שהמרצה הריח אותה ובא אליו "ריח חיה גדולה, מזורח". המלה "חיה" היא הקובעת כאן, הגם שהמזרות אף היא מודגשת.

המרצה, מסתבר, אינו מפרש גכונה את האותות והמופתים המתרחשים לנגד עיניו. הוא סבור, שהסימנים פירושם שהג'ינג'ית מבקשת אהבת בשרים; הוא מנסה את מזלו, וכמובן שהוא נכשל. הסימנים, עד כה, לבטח מעידים שהג'ינג'ית צמאת דם, ולא צמאת אהבה. כפי שהמרצה סבור, בטעות גמורה, שהחיילים רוצים לשמוע אותו, כך מעריך הוא בצורה מוטעית את התנהגותה של החיה המתהונת אשר צוו קריאה רגיל שברגילים, תופעה יומיומית של המציאות הישראלית, — מסר אותו לידיה.

בכל זאת, להפתעתנו, מגיע המרצה בחברתה של הג'ינג'ית לבסיס הטילים 612. ועדיין סבור המרצה, כי כל החיילים הנמצאים בשטח אינם אלא קהל מאזינים מוכן ומזומן ועבורו. לאחר קבלת הפנים הראשונית ונסיעתו לבסיס בחברת הג'ינג'ית, ודבריה של הג'ינג'ית על גורלם של המרצים הקודמים, ניתן היה לחשוב, יגרמו לו לגיבור לכמה הרהורים בלתי נעימים. אולם הוא מסרב לראות את המציאות שהוא נתון בה. ואולי יש לנסח את הדברים בצורה אחרת: הגיבור מסרב להבחין בגלישה לעולם שאינו עולם המציאות היומיומית; עדיין הוא סבור שהג'ינג'ית אינה אלא נערה רגילה, אם גם עצומה בקומתה; עדיין

הוא סבור, שבסיס טילים 612 הוא מתנה צבא רגיל, ככל המחנות שנודמן אליהם עד כה, בתפקידו כמרצה משוטט, — אם גם עצום בכוחו ועוזו. ושוב מצטברים הסימנים, הנותנים לנו הרגשה של עולם אחר, דמיוני. (ואולי מוטב לומר — עולם דמוני, שדי?) לבסיס הם נכנסים בחשיכה גמורה, שכן כל האורות מוסתרים ומוסווים. אגב, המצברים אותם מזכיר הסופר אינם מצברים אלא גנרטורים, וקלות הראש בה הסופרים שלנו נוהגים ביחס לשגיאות טכניות, מדעיות, ושגיאות סתם, תמיד הרגיזה אותי מחדש, אף שזו תופעה רגילה שברגילה בספרותינו המהוללה. שגיאות אלמנטריות ששום סופר אירופאי או אמריקאי ייכשל בהן, אינן מטרידות את טובי הסופרים שלנו, שקצה נפשם בקטנות כמו אלו — וחבל.

ומן החשיכה הגמורה, למרבה התמיהה, מגיע המרצה לצהרי יום בהיר. לאחר אתגחתא של אפתעה מתברר, שאין זה אלא משרד צבאי, שחלונותיו הצבועים כחול לשם הסוואה, ואור הנורות המשתקף בהם, יוצרים אשליה אופטית. בכל זאת, למרות ההסבר הרציונלי, מתחזק הרושם של עולם הנוהג על פי חוקים אחרים. גם מראה הטילים בשוחות, ומראה המתנה בכללותו, הנחשף בפני המרצה בהליכתו לחדר האוכל, שונה מכל המראות שאנו רגילים בהם. המרצה המום ממראה העצמה של הטילים. אמנם, תשובות לשאלותיו אינו מקבל מן החיילים, אשר בכירור רואים בו זר שאין להביאו בסוד בני המקום. אלא שהמרצה עדיין סומך על ההרצאה שלו לעתיד לבוא, אשר תיצור קשר בינו לבין המאזינים. בינתיים, בחדר האוכל, הוא מקבל ארוחה המתאימה לילדים קטנים, ביצה רכה, קקאו ודייסה. ארוחת הילדים עומדת בניגוד מודגש לשכלול הטכני המעורר את התפעלותו של המרצה בבסיס הטילים. פרט קטן ובלתי חשוב לכאורה, אך הוא משתלב בתמונה הכללית של מבוכה וחוסר ביטחון. וסוף סוף מגיעה שעתה של ההרצאה, אשר לאחר סיפוריה של הגיינג'ית על גורל המרצים מעוררת בקורא חרדה לא מעטה. בלויית קצין מן הבסיס (הגיינג'ית מדגישה את התענינותה בקצין, שעה שהיא נותנת למרצה לחוש בעליל כי אין הוא אלא עובר בטל זקן מכפי שנותני) מגיע המרצה למקום ההרצאה, בונקר מלא מכשירי קשר עמוק תחת פני האדמה. בירידה במדרגות נחבל המרצה בראשו עד דם, כשהקצין המשועשע דואג להזהירו מאוחר מדי ומעיר: עוד כי כל המרצים נחבלו באותו מקום. המרצה נחבל עד זנב דם — אולי בזאת כבר שילם את מחיר הדמים? מספר המאזינים, לאכזבתו, הוא ארבעה בלבד; אף פעם לא דיבר בפני קהל כה קטן, הוא חושב באכזבה. הסיבה למספר הקטן של המאזינים מתבררת לאחר מכן, והיא סיבה שונה לגמרי: בדרך נתנו למרצה סרט קולנוע עבור הבסיס, וממילא כל החיילים שעיתותיהם בידיהם בחרו ללכת לסרט, כולל, אולי, הגיינג'ית והקצין הצעיר. ושוב אנו שואלים את עצמנו — האם עלבון זה פוטר את הגיבור מגורלם של שאר המרצים? אך טרם הגענו לסוף הדרך. ברגע בו המרצה מתחיל לדבר, מתחיל אף הקשר, שהוא לכאורה

אחד מארבעת המאוינים, לדבר עם מישהו במרחקים, ומקבל פרטים על מזג האוויר שהוא רושם אותם בחריצות רבה. ממילא לא יכול המרצה להמשיך לדבר, מאחר ואי אפשר לשמוע את קולו. תוך כדי דיבוריו של הקשר, עולה בדעתו הרעיון שאולי יוכל הוא עצמו להתקשר אל ביתו, אל הילד המזונח והבודד שלו. הוא שואל אם אפשר להתקשר "לארץ", ללמדנו שהמקום בו הגיבור שוהה לזמן מועט הוא ארץ אחרת, רחוקה. ואכן ניתן להתקשר אל בנו הקטן, אשר בינתיים הגיע לקצה גבול הסבל. אביו איננו, האם ישנה מאז הלילה הקודם, (האם לקחה גלולות שינה? האם רצתה להתאבד? ושמה הישנה הממושכת כבר אינה שינה, אלא מסכת המוות?) הילד בודד ועוזב לנפשו, איש אינו מטפל בו. הוא מאבד את שלטונו העצמי וכוח ההתאפקות ומתייפח לתוך השפופרת. האב מבטיח לו לשוב במהרה ומנתק את השיחה. עתה מתברר לו שכל הנוכחים בתדר יכלו לשמוע את השיחה, הן את הבריו שלו והן את בכיו האומלל של הילד. ושוב מתעוררת השאלה — האם בכיו המעורר רחמים של הילד הוא שעוזר לאב לצאת שוב שלם, פחות או יותר, מגוב האריות? הנקודה החשובה הבאה בהרצאה היא, שאין המרצה נותן אותה. אחר אשליה עצמית ממושכת הוא הגיע, אם גם באיחור רב, למסקנה כי אין בו כל צורך. אמנם, נראה הדבר שאחד מן החיילים מצפה למה שהוא — אך המרצה מתחמק ממבטיו. הוא נוטל ספר שירים שנמצא בתיקו משום שהוא אסף אותו לפני צאתו בתיבת הדואר, וקורא בו. מבלי שיפיה לכך, הוא מגלה בין שירים חסרי עניין שיק אחד יפה ואמיתי. לרגע הוא מבקש לחלק את החוויה עם ארבעת החיילים שנידונו לחברתו. אך מייד הוא מתיאש. זהו סיפור ההרצאה, ועתה מגיעה הגינגיית להוציאו ממעמקי האדמה ולהחזירו לעולם החיים, ולא עוד, אלא שהיא מגינה עליו בידה בפני המכשול שבמדרגות, שהוא נחבל בו בירידתו, כשהקצין נהנה מייסוריו. כשהיא שומעת, שהוא לא נתן כלל את ההרצאה, אלא שתק, "בפירוש משהו הוקל לה". האם הוקל לה משום שעתה אין היא צריכה לשלח אותו בדרך בה הלכו שאר המרצים?

בדרך חזרה הוא מזהה בלי צל של ספק את הגבעה שם הצניחו אותו במבצע סיני. ושוב הגינגיית עוזבת עם הגיפ את הדרך הסלולה ומטפסת על הגבעה ונעצרת. אין לדעת מה היו כוונותיה לפני שנודע לה כי ההרצאה לא נתקיימה, ומה גם שלפני שהוא סיפר לה שהוא בחר לשתוק, היה התנ-מקלע שלה נטוי כלפיו. ועתה מתרחשת סצינה שהיא בדיוק היפוכה של סצינה מתוך "מות הזקן". הזקן של הגברת עשור מקווה עד הרגע האחרון כי לא יקברו אותו בעודו חי, כי לא יצטרך למות. ברגע האחרון הוא מחבק את רגליה של הגברת עשור, בצורת תחינה, ולבסוף כיסה רגליה בנשיקות. אלא שתחינתו לא עמדה לו, ואכן היה עליו לשאת את גורלו הנורא. והנה, על הגבעה בסיני, המרצה קורס על סלע, ואומר "צריך לקבור את המרצה הזה — — —" והוא מנשק את כף רגלה האדירה של הגינגיית, שכבר סיימה את תפקידה ועתה כל רצונה להפטר ממנו

במהירות, והיא מקימה אותו בכוח ומביאה אותו ברגע האחרון ממש אל המטוס החוזר מסיני. בסצינה אהרונה זו עם הג'ינג'ית מצניע הסופר בדיחה מרה משלו — המרצה אומר, כי עתה כבר לא תהיינה מלחמות בסיני; לאחר שהוא ראה את עצמת הטילים, ברור לו כי איש לא יוכל לפרוץ שם; הג'ינג'ית, אמנם, לועגת לו; והתאריך, יש לזכור, הוא לפני אוקטובר 1973.

האם באמת ריחפה סכנה על ראשו של המרצה? הג'ינג'ית, האם היא באמת כוח קדומים אפל? האם היא התברחה על חשבוננו של המרצה או האם דברה ברצינות ובאיום? יש עוד פגישה קטנה במטוס, כאשר המרצה נתקל במפקד אשר שלח אותו אל הג'ינג'ית; המפקד, ככל הנראה, תמה להתקל שוב במרצה; האם סבור היה כי גורלו נחרץ? ואולי צורתו של המרצה, עייף, המום, פרוע, עם פצע על מצחו, היא המתמיהה אותו?

המרצה חש עצמו כחוזר מארץ רחוקה, ועל כן הוא מנסה (טלפונית, משדה התעופה בתל-אביב) נסיון פיוס עם אשתו. המרחקים (ואולי הסכנה) השכיחו את שנאתה הבלתי סולחת. ואכן הניסיון נכשל באיבו, ושוב הוא חוזר אל המלחמה הנמשכת וחסרת התקווה שבין קירות ביתו.

ינואר 1975

הערות:

- (1) "אנשים אחרים", מאת עמוס עוז, הוצאת הקבוץ המאוחד, תשל"ד.
- (2) "אריצות התן", מאת עמוס עוז, הוצאת אגודת הסופרים בישראל ליד הוצאת "מסדה", 1965.
- (3) "מקום אחר", רומן מאת עמוס עוז, הוצאת הקיבוץ הארצי, השומר הצעיר, מרחביה, 1966.
- (4) "מיכאל שלי", רומן מאת עמוס עוז, ספריה לעם, הוצאת עם עובד ת"א, 1968.
- (5) "לגעת במים, לגעת ברוח", רומן מאת עמוס עוז, הוצאת עם עובד ת"א, 1973.
- (6) "השער נעול", מאת דוד מלך, תשי"ט.
- (7) "על עצים ואבנים", מאת אהרון מגד, הוצאת עם עובד ת"א, 1973.
- (8) "מקרה הכסיל", מאת אהרון מגד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1959.
- (9) "הבריחה", מאת אהרון מגד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1962.
- (10) "החיים הקצרים", רומן מאת אהרון מגד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ב.
- (11) "מחברות אביתר", רומן מאת אהרון מגד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1973.
- (12) "החי על המת", מאת אהרון מגד, ספריה לעם, הוצאת עם עובד, ת"א, 1965.
- (13) "אחות רחוקה", מבחר ספורים מאת חנוך ברטוב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ג.
- (14) "הספר המשוגע", מאת חיים גורי, ספריה לעם, הוצאת עם עובד ת"א, 1971.
- (15) "ילקוט הכובים", שמעו ורשמו דן בן-אמוץ וחיים חפר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1956.
- (16) "נכר", מאת שמעון הלקין.
- (17) "סוסעץ", מאת יורם קניוק, ספרית פועלים, 1973.
- (18) "בסיס טילים 612", מאת א. ב. יהושע, "קשת", ס"ג, 1974.